ԲՈՐԻՍ ՊԻՈՏՐՈՎՍԿԻ
(1908—1990)

82 տարեկան հասակում կյանքից հեռացավ ԽՍՀՄ և Հայաստանի գիտությունների ակադեմիաների ակադեմիկոս, սոցիալիստական աշխատանքի հերոս, ՌԽՖՍՀ կուլտուրայի և Հայաստանի գիտության վաստակավոր գործիչ, ԽՍՀՄ պետական մրցանակի դափնեկիր, Պետական էրմիտաժի դիրեկտոր Բորիս Բորիսովիչ Պիոտրովսկին։

1930-ական թթ. սկզբից նրա ճակատագիրը սերտորեն կապվում է Հայաստանի հետ։ Ն. Մառը և Հ. Օրբելին Բ. Պիոտրովսկուն կողմնորոշեցին դեպի Ուրարտուն, նրա պատմությունն ու մշակույթը, որոնց ուսումնասիրությունը դառնում է Պիոտրովսկու կյանքի գլխավոր նպատակը։

1930 թ. և հաջորդ տարիներին էրմիտաժի գիտաշխատակիցներ Լևոն Գյուզալյանի և Անտոն Հաշյանի հետ Բ. Պիոտրովսկին զբաղվում է Հայաստան և ուսումնասիրում Սևանի ու Արագածի կիկլոպյան ամրոցները։ Այս տարիներին է, որ տեղի է ունենում նրա առաջին հանդիպումը ուրարտական հուշարձանների հետ, որոնք կանխորոշեցին նրա գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը։ Հ. Օրբելու ղեկավարությամբ Ամբերդում աշխատելուց հետո, 1939 թ. Հրազդանի ափին գտնվող ուրարտական Թեյշեբաինի քաղաքի միջնաբերդում սկսվում են ԱրմՖԱՆի, հնությունների պաշտպանության կոմիտեի և Պետական էրմիտաժի հսմատեղ պեղումները՝ Բորիս Պիոտրովսկու, Կարո Ղաֆադարյանի և Սմբատ Տեր-Ավետիսյանի ղեկավարությամբ։ Կարմիր բլուրի պեղումները, որոշ ընդհատումներով (կապված պատերազմական տարիների հետ) շարունակվեցին մինչև 1967 թ. և Պիոտրովսկուն համընդհանուր ճանաչում բերեցին։ Այդ պեղումները, անտարակույս, նշանավորեցին Ուրարտուի հնագիտական ուսումնասիրության նոր փուլը, քանի որ ուրարտական հնավայրերի մինչ այդ կատարված պեղումները Վանում, Թուշրախկալեում և այլուր կրում էին ոչ սիստեմատիկ, կարճատև բնույթ։

Կարմիր բլուրում կատարված աշխատանքների շնորհիվ Բ. Պիոտրովսկին կարողացավ վերակենդանացնել մ. թ. ա. VII դարի ուրարտական ամրոցի ու քաղաքի ամբողջական պատկերը։ Ուրարտական քաղաքաշինությունն ու ճարտարապետությունը, նյութական մշակույթը և արվեստը նոր լուսաբանություն ստացան, հնագիտական իրեղեն ապացույցներով հիմնավորվեց քաղաքի տնտեսական կյանքի բարձր մակարդակը, որն իր հաստատումը գտավ նաև տեղում հայտնաբերված քարե վեմերի և կավե աղյուսիկների վրա փորագրված սեպագիր արձանագրություններով։ Նույն այս արձանագրությունների տվյալներով հարստացան Ուրարտուի կրոնի ու պաշտամունքի մասին մինչ այդ գոյություն ունեցող պատկերացումները։

Հիմնական արդյունքների թվարկումը կարելի է լրացնել այն խոշոր պրոբլեմների հիշատակումով, որոնք իրենց լուծումն ստացան Կարմիր բլուրի պեղումների տարիներին և որոնք կապված են Արարատյան դաշտի քաղաքային կենտրոնների հիմնադրման, նրանց գոյատևման ու անկման, Ուրարտուի և Միջագետքի, Փոքր Ասիայի ու սկյութական աշխարհի միջև մշակութային առնչությունների հետ։

Այս բոլորին անհնարին կլիներ հասնել, եթե չլիներ գիտական ճիշտ աշխարհայացք և պեղման ստույգ գիտական մեթոդ, որոնց Բ. Պիոտրովսկին տիրապետում էր կատարելապես։ Պեղումների ընթացքում բացահայտված նյութի ֆիքսացիան, գծագրումը, լուսանկարումը, չափագրումը կատարվում էին ժամանակի ամենաբարձր մակարդակով։ Գիտնականի դաշտային օրագրերն իրենց հակիրճ ոճով, դիպուկ, կարճ նկարագրություններով, որտեղ շարադրանքի ճշգրտությունը հաշողությամբ մրցում է շարադրանքում պարունակված արժեքավոր մանրամասնությունների հետ, կարող են այսօր էլ շարժել իր հնագետ գործընկերների բարի նախանձը։

Թեյշեբաինի ուրարտական ամրոցի անկման նկարագրությունը, որը նա վերարտադրել է զարմանալի հավաստիությամբ, հնագիտա-

կան ստույգ տվյալների հիման վրա, անկասկած պատկանում է հնագիտական գրականության լավագույն նմուշներին։ Կարմիր բլուրի առաջին շրջանի պեղումների արդյունքները ամփոփվեցին ՀԳԱ հրատարակչությամբ լույս տեսած երեք պրակներում (Կարմիր բլուր 1, 1950, 2-րդ, 1952, 3-րդ, 1956)։ Լենինգրադում լույս տեսավ «Կարմիր բլուր» ալբոմը։

1941 թ. Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայում նա «Ուրարտուի պատմությունն ու մշակույթը» աշխատանքը պաշտպանեց որպես դոկտորական դիսերտացիա։ Նույն աշխատանքի համար 1946 թ. նրան շնորհվեց ԽՍՀՄ պետական մրցանակ։ Այս գրքի բազմաթիվ արժանիքների շարքում նշենք, ինչպես մեզ թվում է, ամենակարևորը՝ գրավոր և հնագիտական աղբյուրների հավասար օգտագործումը։ Նոր նյութերով զգալիորեն հարստացված և մասամբ վերաշարադրված գիրքը 1959 թ. ունեցավ իր երկրորդ հրատարակությունը՝ «Վանի թագավորությունը» վերնագրով։ Այն, ցայսօր, Ուրարտուի պատմության և մշակույթի լավագույն շարադրանքն է և այդ տեսակետից հատկապես կարևոր է հայ ժողովրդի պատմության համար, որովհետև, հեղինակի խոսքերով ասած, «ուրարտացիները ձուլվեցին հայերին, որոնք ժառանգեցին նրանց մշակույթը»։ Թեմատիկորեն այս գրքերի հետ է կապվում նաև Բ. Պիոտրովսկու հաջորդ մենագրությունը՝ «Ուրարտուի արվեստը», որը նրան միջազգային ճանաչում բերեց։

Ուրարտուի պատմության ուսումնասիրումը Պիոտրովսկուն պետք է անխուսափելիորեն կանգնեցներ հայ ժողովրդի ծագման պրոբլեմների առաջ։ 1940-ական թթ. գիտության մեջ իշխում էր հայերի, որպես ձևավորված ժողովրդի, մ. թ. ա. VI դարի սկզբին Բալկանյան թերակղզուց գաղթած լինելու տեսակետը։ Այն խարսխված էր բացառապես հունական մատենագրության կարևոր, բայց միակողմանի տեղեկությունների վրա։ Հինարևելյան սեպագիր աղբյուրների հարուստ ժառանգությունը սպասում էր իր հետազոտողին։ Կարելի է վստահությամբ պնդել, որ Բ. Բ. Պիոտրովսկին առաջինն էր, որ ուրարտական աղբյուրների, ուրարտական թագավորների արձանագրությունների տվյալները ծառայեցրեց հայ ժողովրդի ծագման խնդրի լուսաբանմանը։ Արդյունքը եղավ «Հայ ժողովրդի ծագման հարցի շուրջը» աշխատությունը, որը 1945 և 1946 թթ. լույս տեսավ հայերեն և ռուսերեն լեզուներով։ Իր այդ նշանավոր աշխատություններում նա վճռականորեն զարգացնում էր այն տեսակետը, որ հայերը եղել են Հայկական լեռնաշխարհի բնիկ ժողովուրդ։ Ի դեպ այս տեսակետն են զարգացրել Գ. Ղափանց-

յանը, Ա. Ղարիբյանը ու ուրիշներ։ Եվ զարմանալի է, որ այսօր մի շարք «գիտուններ» հայ ժողովրդի բնիկության փաստը իրենց են վերագրում։ Սարգուր II թագավորի Վանի սեպագիր արձանագրության ուշադիր ուսումնասիրությունը նրան հանգեցրեց այն եզրակացության, որ մ. թ. ա. VIII դարում Հայկական լեռնաշխարհի հարավ-արևմուտքում ձևավորվել էր արմենական տեղական իշխանություն՝ Արմե երկրի անվան տակ, իր մայրաքաղաքով և իշխանավորներով։ Սրանով ատմենների պատմության սկզբնավորումը Հայկական լեռնաշխարհում հնացվում էր և մ. թ. ա. VI դարից տեղափոխվում էր մ. թ. ա. VIII դար։ Ինչպես պարզվեց հետագայում, ժամանակագրական այս սահմանն էլ վերջնական չէր։

Բ. Պիոտրովսկու «Հայ ժողովրդի ծագման հարցի շուրջը» աշխատությունը և Գ. Ղափանցյանի՝ քիչ ուշ լույս տեսած «Հայասան հայերի բնօրրան» մենագրությունը հայ ժողովրդի ծագման պրոբլեմի հետագա մշակման երկար տարիների համար գիտական հուսալի հիմք հանդիսացան։

Ուրարտուի պատմության և մշակույթի ուսումնասիրումը Բ. Պիոտրովսկուն պետք է նաև մղեր դեպի Հայաստանի և Անդրկովկասի հնագույն ժողովուրդների մշակույթները, որոնց հետազոտման արդյունքները ամփոփվեցին «Անդրկովկասի հնագիտություն» գրքի մեջ։ Համալսարանական դասընթացների ձև ունեցող այս գիրքը ըստ էության երկրամասի հնագույն պատմության գիտական կոտ շարադրանքն է։ Այս գրքում առավելապես դրսևորվեցին Բ. Պիոտրովսկու գիտական ոճի առանձնահատկությունները, նրա աղյուսագիտական խորը, իր ժամանակի համար տպառիչ գիտելիքները, հակիրճ, բայց դիպուկ ձևակերպումներով հագեցված շարադրանքը, ընդհանրացման զարմանալի ունակությունները, լայն մտահորիզոնը։

Մեծ է Պիոտրովսկու դերը գիտական կադրերի՝ հնագետ-մասնագետների պատրաստման գործում, առավելապես Հայաստանում, որտեղ նրա ավանդը հնագիտության զարգացման մեջ նշանակալից է։ Կարմիր բլուրի հնագիտական դպրոցն անցած մասնագետները աշխատում են հանրապետության գիտական և մանկավարժական տարբեր հաստատություններում։

1960-ական թթ. սկզբին Բ. Պիոտրովսկին նորից է վերադառնում Եգիպտական թեմատիկային, որին նա ձեռնարկել էր դեռևս ուսանողական տարիներին, կատարում է պեղումներ Եգիպտոսում, հրատարակում «Հին Նուբիա» աշխատությունը։

Գիտական աշխատանքին զուգահեռ Բ. Պիոտրովսկին զբաղվել է գիտակազմակերպչական գործունեությամբ։ Նա երկար տարիներ եղել է Պետական Էրմիտաժի դիրեկտորի դիտական գծով տեղակալ, ԽՍՀՄ ԳԱ հնագիտության ինստիտուտի Լենինգրադյան բաժանմունքի վարիչ, Լենինգրադի պետական համալսարանի Հին Արևելքի պատմության և բանասիրության ամբիոնի վարիչ, 1964 թ. սկսած անընդմեջ Բ. Բ. Պիոտրովսկին Էրմիտաժի դիրեկտորն էր։ Նրա ղեկավարությամբ Էրմիտաժը նոր հաջողություններ ունեցավ գիտական և կուլտուր-լուսավորչական աշխատանքների բնագավառում։ Այս նույն տարիներին Էրմիտաժը դարձավ արտասահմանյան երկրների հետ մշակութային կապերի խոշորագույն կենտրոն։

Տասնյակ տարիներ Բ. Բ. Պիոտրովսկին եղել է «Պատմա-բանասիրական հանդեսի» խմբագրական կոլեգիայի անդամ։

Բորիս Պիոտրովսկու հմայիչ կերպարը միշտ վառ կմնա նրան ճանաչողների, սերընդակիցների ու աշակերտների հիշողության մեջ։

Պատմ. գիտ. դոկտոր
Գ. Ա. ՏԻՐԱՑՅԱՆ